

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ-ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Άλκης Ρήγος: “Πανεπιστήμιο - Ιδεολογικός Ρόλος και Λόγος : Από το Μεσαίωνα στη Νεωτερικότητα”, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000.

Δ. ΓΡΑΒΑΡΗΣ*

Α. Υπό τις σημερινές περιστάσεις

Όταν σήμερα γίνεται λόγος περί πανεπιστημίου αναπόφευκτα το πεδίο αναφοράς χρωματίζεται με εκφράσεις όπως "αναδιάρθρωση", "δημόσιο είτε ιδιωτικό", "κοινωνία της γνώσης ή της πληροφορίας", κ.ό.κ. Εκφράσεις, με άλλα λόγια, που παραπέμπουν στο νέο και στο ανοίκειο. Όπως κάθε θεσμός της νεωτερικής / αστικής κοινωνίας, έτσι και το πανεπιστήμιο φαίνεται ότι έχει εισέλθει σε μια νέα περίοδο γεμάτη από παντοειδή "ρίσκα" και αβεβαιότητες. Προς επίρρωση αυτής της δύσκολης μετάβασης έρχονται αντίστοιχες πρακτικές αντιμετώπισης των νέων αυτών αβεβαιοτήτων εκ μέρους εκείνων των κοινωνικών κατηγοριών που δρουν εντός του πανεπιστημίου. Πανεπιστήμιο, σύμφωνα με τις πρακτικές αυτές, σημαίνει μέσο, εργαλείο αντιμετώπισης των νέων αβεβαιοτήτων και όχι πια χώρος εργασίας. Ενώ, λοιπόν, ολόκληρη η φροντίδα έχει στραφεί προς αυτό το αβέβαιο μέλλον, αυτό που είναι πράγματι νέο είναι η αμέλεια για το παρελθόν. Ως εάν το πανεπιστήμιο να μην έχει υπάρξει ποτέ, ως εάν να μη βαρύνεται από ήττες, ως εάν να μην έχει πιστωθεί με τις δικές του

* Διονύσης Γράβαρης, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

νίκες.

Β. Αναδρομή στις προοπτικές

Σε αυτήν ακριβώς τη συγκυρία δημοσιεύεται το βιβλίο του Άλκη Ρήγου με τίτλο "Πανεπιστήμιο : Ιδεολογικός Ρόλος και Λόγος - Από το Μεσαίωνα στη Νεωτερικότητα". Το βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο από αυτά επιχειρείται μια αναδρομή στις επιμέρους ιστορικές τροχιές που διήνυσε το πανεπιστήμιο για να φθάσει να προσλάβει τη σημερινή, γνωστή σε όλους μας, μορφή. Με την αναδρομή αυτή γίνεται φανερό ότι όχι μόνο το μέλλον αλλά και το ιστορικό παρελθόν του πανεπιστημίου είναι ανοίκειο και γεμάτο "ρίσκα" και αβεβαιότητες. Αλλά μόνο για όσους θεωρούν τη σημερινή του μορφή αυτονόητη. Η γένεση και εξέλιξη του πανεπιστημιακού θεσμού από τον Ύστερο Μεσαίωνα μέχρι και το 19ο αιώνα αναδεικνύει δύο ουσιώδεις πτυχές αυτής της ιστορικής (αλλά και κάθε μελλοντικά ιστορικής) μετάβασης. Η πρώτη από αυτές έρχεται στην επιφάνεια εάν αυτές οι υπό μετάβαση θεσμικές μορφές προσεγγιστούν από τις οπτικές γωνίες και από τον ερμηνευτικό ορίζοντα των επιμέρους δρώντων υποκειμένων. Στην περίπτωση αυτή το πανεπιστήμιο ως θεσμός πραγματοποιείται σαν ένα "πράγμα" που υπερβαίνει αυτόν τον ορίζοντα αλλά και τις στοχοθεσίες των ιστορικών υποκειμένων.

Το πανεπιστήμιο, εδώ, μοιάζει σαν μη ηθελημένη συνέπεια της ιστορικής κοινωνικής δράσης. Η δεύτερη πτυχή αυτής της ιστορικής μετάβασης προκύπτει εάν οι ίδιες θεσμικές μορφές προσεγγιστούν ανεξάρτητα από αυτούς τους ερμηνευτικούς ορίζοντες. Στην περίπτωση αυτή το πανεπιστήμιο μορφοποιείται ως πολιτικός θεσμός ελευθερίας και ισότητας. Μάλιστα, ο δημόσιος χαρακτήρας του δεν εξαντλείται στο εάν είναι κρατικός θεσμός ή όχι, εάν οι καθηγητές είναι δημόσιοι λειτουργοί μισθοδοτούμενοι από τον κρατικό προϋπολογισμό ή εάν συντηρούνται με την καταβολή διδάκτρων από τους φοιτητές. Το πανεπιστήμιο ως χώρος δημοσιότητας και εκφοράς της κριτικής σκέψης αναδεικνύεται μόνο εάν προϋποτεθεί η ισχύς του αξιακού πλαισίου των νεωτερικών / αστικών κοινωνιών. Η συγκρότηση του δημόσιου

πανεπιστημίου ως κατ' εξοχήν νεωτερικού και δημόσιου θεσμού αποτελεί αντικείμενο του δεύτερου μέρους του βιβλίου.

Γ. Με βάση το σήμερα

Εάν επιστρέψουμε στη σημερινή συγκυρία και στις περιστάσεις εκείνες που χαρακτηρίζουν με τρόπο τυπικό το πανεπιστήμιο, έχοντας όμως αυτή τη φορά υπόψη αυτές τις δύο μορφές εμφάνισης του πανεπιστημιακού θεσμού στη νεωτερική κοινωνία, τότε παραμερίζεται - τουλάχιστον εν μέρει - ο πέπλος μυστηρίου που φαίνεται να μας κρύβει τις μελλοντικές του προοπτικές κάτω από δυσανάγνωστους όρους, όπως αυτοί της "αναδιάρθρωσης", του "ρίσκου" και της "κοινωνίας της γνώσης και της πληροφορίας". Οι αβέβαιες και ανοίκειες προοπτικές του μελλοντικού πανεπιστημίου μεταξιώνονται σε πρακτικούς στόχους και αιτήματα. Θα πρέπει, μάλιστα, να τονισθεί με ιδιαίτερη έμφαση ότι αυτοί οι στόχοι και τα αιτήματα ως προς το περιεχόμενό τους δεν μετεωρίζονται ανάλογα με τις διαθέσεις, τα συμφέροντα και τις μυωπικές οπτικές όλων εκείνων που με την πράξη τους είτε πολιορκούν το πανεπιστήμιο από έξω είτε ενεργοποιούνται και δείχνουν να ασφυκτιούν στο εσωτερικό του. Ακόμα και εάν αυτή φαίνεται πως είναι η πραγματικότητα υπάρχει ένας τόπος σύγκλισης όλων αυτών των οριζόντων, υπάρχει ας πούμε μια κοινή προκατάληψη, από την οποία όλοι εκκινούν χρησιμοποιώντας ή αποπειρώμενοι να χρησιμοποιήσουν για ίδιον όφελος το πανεπιστήμιο. Και αυτή δεν είναι άλλη από την "προκατάληψη" του δημόσιου πανεπιστημίου, ο αξιακός πυρήνας χωρίς τον οποίο το πανεπιστήμιο δεν θα ήταν για κάθε επιμέρους συμφέρον ελκυστικό μα και απωθητικό συνάμα.

Δ. Δημοσιότητα και Ελεύθερος Χρόνος

Στο πέμπτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους, το οποίο τιτλοφορείται "Πανεπιστημιακοί φορείς και οι δυσκολίες κοινωνικής κατηγοριοποίησης" αναφέρεται το ακόλουθο απόσπασμα : "Μέσα στην αυτονομία του πανεπιστημιακού χρόνου, οι φοιτητές ξεφεύγουν ακόμη περισσότερο από όσο οι καθηγητές τους, από τα ωράρια της ευρύτερης

κοινωνίας, και δεν γνωρίζουν, ουσιαστικά, άλλους χρονικούς περιορισμούς, εκτός από τις *dies irae* (sic) των εξετάσεων, ούτε άλλα ωράρια από εκείνα των μαθημάτων που δεν είναι πάντοτε υποχρεωτικά. Στον πανεπιστημιακό βίοτοπο (με τον όρο αυτό αποδίδεται στα ελληνικά το *Habitus*, Δ.Γ) άλλωστε, ο χρόνος παραμένει σε πολύ μεγάλο βαθμό δέσμιος της προκαπιταλιστικής καταγωγής του θεσμού. Δεν βιώνεται ως συνεχής, γραμμικός, μετρήσιμος και μη αναστρέψιμος, αλλά ως κυκλικός, τελετουργικά επαναλαμβανόμενος... Το μόνο ημερολόγιο που επιβάλλεται στους φοιτητές είναι αυτό που ακολουθεί τον κύκλο των σπουδών τους, με τις περιόδους έντασης, όπως ο αναβρασμός της αρχής των μαθημάτων του πρώτου έτους, οι παραμονές των εξεταστικών περιόδων κλπ" (σελίδα 191). Τι σημαίνει, άραγε, αυτή η κυκλικότητα του "βιωμένου" φοιτητικού χρόνου ; Είναι πράγματι χρόνος βιωμένος ή μήπως χρόνος αφηρημένος, ανεξάρτητος δηλαδή από το φοιτητικό βίο και απλώς προκύπτει σαν κυκλικός από μια *prima facie* ανάγνωση των προγραμμάτων διδασκαλίας ; Άλλωστε, στο σύνολό του ουδόλως κυκλικός παρουσιάζεται αφού ο φοιτητικός βίος και αρχή έχει και τέλος ενώ παράλληλα η διάνυσή του κρίνεται ως "πρόοδος". Εάν, λοιπόν, ο φοιτητικός χρόνος είναι κατά το φαίνεσθαι μόνον κυκλικός, σε τι οφείλει αυτήν την κυκλική του εμφάνιση ; Εάν το κρίσιμο στοιχείο που προσδίδει αυτήν τη κυκλικότητα αποδοθεί στις προκαπιταλιστικές καταβολές του πανεπιστημιακού θεσμού, τότε το νεωτερικό πανεπιστήμιο δεν είναι γνήσιο αλλά υιοθετημένο από την προκαπιταλιστική κοινωνία τέκνο της αστικής κοινωνίας. Και η δημοσιότητα ; Και η ελευθερία ; Και η αμφισβήτηση και η κριτική σκέψη ; Είναι, άραγε, απλά επιχρίσματα και ψιμύθια της νεωτερικότητας ; Ποιες είναι, λοιπόν, οι προϋποθέσεις αυτού του κατ' επίφαση κυκλικού χρόνου που διακρίνει το φοιτητικό βίο ; Ποιες είναι, κατ' επέκταση οι προϋποθέσεις που μας δίνουν τη δυνατότητα να μετρήσουμε παρά την κυκλικότητά του το φοιτητικό χρόνο ;

Ο φοιτητικός χρόνος μετράται και επικυρώνεται κοινωνικά στη νεωτερική κοινωνία ως κατ' εξοχήν και πρωτίστως ελεύθερος χρόνος. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες κατ' αρχήν δεν χρειάζονται να εργασθούν οι ίδιοι και οι ίδιες προκειμένου να είναι φοιτητές και φοιτήτριες. Οι νεωτερικές κοινωνίες επικυρώνοντας το φοιτητικό χρόνο ως ελεύθερο

έχουν εγκαθιδρύσει θεσμούς, όπως οι υποτροφίες, τα φοιτητικά δάνεια, τη δωρεάν ή με επιδότηση παροχή παιδείας. Παράλληλα, ο φοιτητικός πληθυσμός δεν προσμετράται στον ενεργό πληθυσμό της κοινωνίας. Είναι η ίδια η δυναμική της αναπαραγωγής της αστικής κοινωνίας που απελευθερώνει το φοιτητικό χρόνο από το χρόνο (της κοινωνικά αναγκαίας) εργασίας. Ως προς τις προϋποθέσεις του, λοιπόν, ο φοιτητικός χρόνος είναι και μετρήσιμος και γραμμικός, αφού όσο μικρότερος είναι ο χρόνος της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας τόσο μεγαλύτερος μπορεί να είναι ο φοιτητικός χρόνος ως ελεύθερος χρόνος. Για την ελευθερία, επομένως, και τη βιωμένη κυκλικότητα του φοιτητικού χρόνου κάποιοι έχουν ήδη εργασθεί.

Κάτω από ποιές προϋποθέσεις, όμως, είναι δυνατή η ιδιοποίηση αυτού του κομματιού του ελεύθερου χρόνου ως πράγματι ελεύθερου κοινωνικού χρόνου ; Κάτω από ποιες προϋποθέσεις, με άλλα λόγια, αυτός ο ελεύθερος χρόνος είναι αντικείμενο ιδιοποίησης από την ίδια την κοινωνία και όχι από μεμονωμένα και ιδιοτελώς δρώντα άτομα ; Οι προϋποθέσεις αυτές στις αστικές κοινωνίες είναι ανιχνεύσιμες στο χαρακτηρισμό της παιδείας ως δημόσιου συλλογικού αγαθού. Αλλά ενώ οι συνθήκες παραγωγής του ελεύθερου χρόνου είναι κατ' ουσίαν συλλογικές (και είναι δυνατό με σχετική ευχέρεια να ανακατασκευασθούν ως τέτοιες) δεν συμβαίνει το ίδιο με τις συνθήκες ιδιοποίησης του ελεύθερου χρόνου. Και αυτό επειδή στις αστικές κοινωνίες οι κάτοχοι των μέσων παραγωγής είναι ήδη ελεύθεροι - ο χρόνος τους είναι ελεύθερος - ακόμα και μέσα στο βασίλειο της αναγκαιότητας. Εάν, επομένως, ο ελεύθερος χρόνος της παιδείας ήταν ένα αγαθό όπως και τα υπόλοιπα, δηλαδή εμπόρευμα, τότε θα ήταν αντικείμενο ιδιοποίησης από εκείνους που είναι ήδη ελεύθεροι. Τίποτε δεν θα άλλαζε σε μια τέτοια περίπτωση. Αντίθετα, επειδή ο ελεύθερος χρόνος της παιδείας τίθεται ως αγαθό συλλογικής ιδιοποίησης τα πράγματα είναι διαφορετικά. Με την "κατανάλωση" του αγαθού της παιδείας η κοινωνία επανιδιοποιείται ένα μέρος του ελεύθερου χρόνου που έχει παράξει. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, στις αστικές κοινωνίες έχουν θεσμοθετηθεί αρχές όπως είναι αυτές της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών, του ελεύθερου διαλόγου, του πανεπιστημιακού ασύλου, της ισότητας των ευκαιριών και άλλων αντιστοίχων και ισοσθενών, οι

οποίες εγγυώνται την ιδιοποίηση του αγαθού της παιδείας ως συλλογικού και δημόσιου.

Παράλληλα, και η ίδια η διαδικασία παραγωγής και διάδοσης της γνώσης είναι συλλογική και δημόσια. Έτσι, μολονότι τα πανεπιστήμια ολοένα και περισσότερο μοιάζουν στις μέρες μας με επιχειρήσεις, ωστόσο το προϊόν που παράγεται στο εσωτερικό τους από διδάσκοντες και φοιτητές με κριτήρια που αξιολογούν και τους πρώτους και τους δεύτερους παράγεται υπό καθεστώς ελευθερίας. Και το προϊόν αυτό δεν είναι άλλο από τις συνθήκες αναπαραγωγής της κοινωνίας και ειδικότερα η ελεύθερη γνώση αυτών των συνθηκών αναπαραγωγής της κοινωνίας.

Ενόψει, λοιπόν, των αβεβαιοτήτων που καιροφυλακτούν στο μέλλον ας επιχειρήσουμε αυτήν την αναδρομή στις προοπτικές και αντί να αντικρύζουμε το παρελθόν ως παρόν ας αντιμετωπίσουμε το παρόν ως παρελθόν.

Ε. Κ. Μουαμελετζή: “Η επίδραση του Κοινοτικού Δικαίου στη Δημόσια και Ιδιωτική Εκπαίδευση στην Ελλάδα”, Θεσσαλονίκη, 1996.

Α. ΠΛΙΑΚΟΣ*

Η τεχνολογική επανάσταση και οι πολλαπλές οικονομικές εφαρμογές της έχουν οδηγήσει στη ριζική αναδιάταξη της μορφής και του τρόπου άσκησης των διεθνών οικονομικών σχέσεων και κατ' επέκταση των ευρωπαϊκών σχέσεων. Η ανάδειξη νέων μορφών οικονομικών δραστηριοτήτων και οι επιπτώσεις που αυτές έχουν στον στρατιωτικό τομέα, επιδρούν αναπόφευκτα και στον σκληρό πυρήνα της κρατικής εξουσίας που για να επιβιώσει οφείλει να προσαρμοστεί και αυτός με τη σειρά του. Η έννοια της λειτουργικής κυριαρχίας, τουλάχιστον στον προηγμένο οικονομικά, τεχνολογικά και πολιτικά κόσμο, έχει προσλάβει μεγάλη σημασία, κάτι άλλωστε που το μαρτυρά και το όλο εγχείρημα της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η ενοποίηση δια μέσου της σταδιακής ενσωμάτωσης των εθνικών οικονομιών σε ένα υπερεθνικό ευρωπαϊκό οικονομικό σύστημα είναι πια ζήτημα χρόνου, ιδίως μετά τις πολιτικές μεταλλάξεις που έχει φέρει και εξακολουθεί να φέρνει η νομισματική ένωση. Πράγματι, οι οικονομικές δυνάμεις που έχει απελευθερώσει και δημιουργήσει απαιτούν και επιβάλλουν νέες πολιτικές διαδικασίες και μορφές δράσης. Η αντιπαράθεση των δυνάμεων αυτών, προπάντων με τις αμερικανικές,

* Αστέρης Πλιάκος, Αν. Καθηγητής στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

υπαγορεύει , για να επιβιώσουν , πολλές μεταρρυθμίσεις ιδίως στην αγορά εργασίας , στον τρόπο άσκησης της κρατικής εξουσίας, στον παρεμβατικό ρόλο του κράτους και στα καθήκοντα και δικαιώματα των πολιτών.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο γίνεται καλλίτερα κατανοητός ο εκπαιδευτικός ρόλος του κράτους που σε γενικές γραμμές προσδιορίζεται εύστοχα από το άρθρο 16 παράγραφος 2 του Ελληνικού Συντάγματος , σύμφωνα με το οποίο " Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλυσή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες". Η καταλυτική σημασία της παιδείας στην ύπαρξη και αποτελεσματική λειτουργία σε τελική ανάλυση του ίδιου του Ελληνικού Κράτους έχει οδηγήσει άλλωστε στη θέσπιση της παραγράφου 4 σύμφωνα με την οποία "όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της στα κρατικά εκπαιδευτήρια". Η ιδανική αυτή εικόνα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος έχει προ πολλού πληγεί από την αμείλικτη πραγματικότητα , η οποία προσφέρει μια εντελώς διαφορετική κατάσταση. Η ιδιωτική εκπαίδευση έχει γιγαντωθεί και οι στρατιές των νέων που εκπατριζονται για την απόκτηση ενός πανεπιστημιακού τίτλου συνθέτουν μια ελάχιστα κολακευτική για την Ελληνική Πολιτεία εκπαιδευτική κατάσταση. Παράλληλα, η ανταγωνιστικότητα που έχει αναπτυχθεί μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα της εκπαίδευσης , σε συνδυασμό με τα νέα δεδομένα που δημιουργεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, το χειρότερο η υποκρισία ποικιλώνυμων παραγόντων σχετικά με το δέον γενέσθαι, δημιουργούν μια εκρηκτική κατάσταση που επιτείνεται από την ανεργία των πτυχιούχων και την ανάπτυξη νέων όρων εργασίας από την ίδια την αγορά εργασίας.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να διέρχεται τη σοβαρότερη κρίση του , αδυνατώντας να συλλάβει τα μηνύματα των καιρών, τις ευκαιρίες που του παρουσιάζονται και την εκ των πραγμάτων περιθωριοποίηση του. Υπό το πρίσμα αυτό, συστηματικές, συνολικές και εμπεριστατωμένες μελέτες, έστω και πτυχών του, είναι πολύ χρήσιμες. Μια τέτοια μελέτη είναι και το βιβλίο της κυρίας

Μουαμελετζή που καίτοι εκδόθηκε πριν από σχεδόν πέντε χρόνια θέτει τον δάκτυλο επί τον τύπο των ήλων.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερα μέρη που κατά σειρά συνέχονται προς το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, την παιδεία στα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, τις ρυθμίσεις του κοινοτικού δικαίου για την εκπαίδευση και τα σημεία τριβής του κοινοτικού δικαίου της παιδείας με το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Το πρώτο μέρος που αφορά εν γένει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αναπτύσσεται στη βάση των σχετικών συνταγματικών διατάξεων, η σημασία, θεωρητική τουλάχιστον, ήδη τονίστηκε. Στο πλαίσιο αυτό, τίθενται και αναπτύσσονται σημαντικοί παράμετροι, όπως ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της δημόσιας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας γενικής εκπαίδευσης, η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος ιδιωτικής εκπαίδευσης, η διείσδυση του κράτους στην ιδιωτική εκπαίδευση, ο δημόσιος χαρακτήρας των ελληνικών πανεπιστημίων και το ζήτημα της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η παρουσίαση αυτή, συνολική και εξελικτική, παρέχει από μόνη της έδαφος αξιολογικών κρίσεων και αναλύσεων, ιδίως όσον αφορά τον τρόπο διάρθρωσης, χρησιμότητας και συγκρισιμότητας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος με τα σημαντικότερα διεθνή εκπαιδευτικά συστήματα. Για το λόγο αυτό το δεύτερο μέρος που σχετίζεται με την παιδεία στα άλλα κράτη μέλη της Κοινότητας συνιστά πολύτιμο συγκριτικό πλαίσιο. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι θα ήταν πολύ χρησιμότερο εάν είχε αναπτυχθεί περισσότερο και είχε συμπεριλάβει και άλλα εκπαιδευτικά συστήματα, όπως αυτό των Ηνωμένων Πολιτειών και του Καναδά για παράδειγμα. Δεν πρέπει να λησμονείται πράγματι η ενδιαφέρουσα δόμηση και φιλοσοφία του αμερικανικού εκπαιδευτικού συστήματος προς την υιοθέτηση του οποίου, εμμέσως πλην σαφώς, φαίνεται να έχει εκφραστεί το συμβούλιο κορυφής της Λισσαβόνας (2000).

Το τρίτο μέρος έχει ως αντικείμενο τις ρυθμίσεις του κοινοτικού δικαίου για την εκπαίδευση. Καίτοι συνοπτικά αναπτυσσόμενες οι ρυθμίσεις αυτές, αναδεικνύονται ξεκάθαρα τα χαρακτηριστικά τους που είναι ιδίως η οικονομική και λειτουργική διάστασή τους. Έχει ιδιαίτερη σημασία η ανάλυση της διαφύλαξης της κυρίαρχης εθνικής αρμοδιότητας

στην παιδεία προπάντων όσον αφορά την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος και του περιεχομένου της διδασκαλίας. Η σημασία έγκειται στο γεγονός ότι φαίνεται να τηρείται η αρχή της επικουρικής παρέμβασης της Κοινότητας στον τομέα της εκπαίδευσης. Όμως, δυστυχώς ή ευτυχώς πρόκειται για μια φορμαλιστική τήρηση, κατά το μέτρο που οι ανταγωνιστικές πιέσεις που παράγει η ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση έχει ήδη οδηγήσει σε μια έντονη προσπάθεια και σε ορισμένες περιπτώσεις, συμπεριλαμβανομένων και πολλών ελληνικών πανεπιστημίων, σε μια αναθεώρηση του προγράμματος σπουδών. Πέραν και έξω από τις ανάγκες που δημιουργεί η θεσμοθετημένη κινητικότητα των φοιτητών στο κοινοτικό πλαίσιο, οι ανάγκες της παγκοσμιοποιημένης αγοράς πιέζουν για στενότερη διασύνδεση με την αγορά της εργασίας, κάτι που οδηγεί αναπότρεπτα σε μια *de facto* εναρμόνιση, αν όχι ομογενοποίηση των προγραμμάτων σπουδών.

Υπό το πρίσμα αυτό, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το περιεχόμενο του τέταρτου μέρους που αναλύει τα σημεία τριβής του κοινοτικού δικαίου της παιδείας με το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η εξέλιξη των πραγμάτων φαίνεται να έχει περιορίσει τα σημεία τριβής στο μέγα θέμα της ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων και στο εν υπνώσει ακόμη, όσον αφορά την πρακτική του εμβέλεια, ζήτημα της αναγνώρισης των διπλωμάτων. Η ανάλυση είναι συστηματική και πειστική. Αξίζει να τονισθεί η επισήμανση της μακροπρόθεσμης συμβολής της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ στη σύγκλιση των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων και τα της συμμετοχής της ανώτατης εκπαίδευσης στην άσκηση δημόσιας εξουσίας. Οι αναπτύξεις του τέταρτου μέρους, συνολικής έκτασης πλέον των εκατό σελίδων σε συνολική διπλάσια περίπου έκταση, αναδεικνύουν το στόχο της συγγραφέως που μετατρέπει τα υπόλοιπα μέρη σε επικουρικές ή λειτουργικά χρήσιμες αναλύσεις. Αυτό, αν εξαιρεθούν οι απαιτήσεις μιας καθαρά καρτεσιανής δόμησης, δεν είναι αρνητικό. Όλως αντιθέτως.

Πράγματι, η όλη προβληματική στο υπό ανάπτυξη θέμα φαίνεται να περιορίζεται στην επάρκεια ή ανεπάρκεια του κράτους να εξασφαλίσει με τους καλύτερους δυνατούς όρους τον σύγχρονο εκπαιδευτικό του ρόλο και στους όρους εκχώρησης σχετικών αρμοδιοτήτων στους ιδιωτικούς φορείς. Η προβληματική αυτή φαίνεται να διέπει και άλλους

χώρους που προνομιακά καλύπτονταν κακήν καλώς από το κράτος, όπως για παράδειγμα ο χώρος της υγείας, της ασφάλειας και της κοινωνικής πρόνοιας. Το ζήτημα είναι ευρύτερο και έχει πολλές παραμέτρους: οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές.

Καταληκτικά, ως μας επιτραπεί να επισημάνουμε τα ακόλουθα. Το σύνολο των εκπαιδευτικών συστημάτων πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες που διαμορφώνει το ταχέως εξελισσόμενο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον παγκόσμια. Ωστόσο, η προσαρμογή αυτή προϋποθέτει την αταλάντευτη τήρηση των θεμελιωδών αρχών, έτσι όπως τις προσδιορίζει το Σύνταγμα. Δεδομένων των δημοσιονομικών φραγμών, ο ρόλος του κράτους κατ' ανάγκη προσλαμβάνει ρυθμιστικό και "αναδιανεμητικό" χαρακτήρα. Για παράδειγμα, η δημιουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων δεν είναι ούτε πανάκεια ούτε καταστροφή. Καταστροφή θα ήταν αν επιβαλλόταν εκ των πραγμάτων χωρίς σχέδιο, χωρίς έλεγχο και χωρίς ενσωμάτωση σε έναν ευρύτερο σχεδιασμό. Δυστυχώς, αυτό φαίνεται πως γίνεται στη βάση μιας αγοράς που φαίνεται να αναπτύσσει τη δική της λογική "εγκυροποίησης" πτυχίων, μιας τεχνολογικής εξέλιξης που καθιστά ανούσια την εδαφική αρμοδιότητα και μιας πολιτείας που αδυνατεί να συλλάβει και εφαρμόσει μια εκπαιδευτική πολιτική, ικανή να αναπτύξει και εκμεταλλευτεί τα πολλά συγκριτικά πλεονεκτήματα που προσφέρει στην Ελλάδα η συμμετοχή της στην Ένωση και η ηγετική της θέση στην ευρύτερη περιοχή.

Οι σκέψεις αυτές βασίστηκαν στις αναλύσεις, αναπτύξεις και αξιολογικές κρίσεις που περιλαμβάνει το βιβλίο της κυρίας Μουαμελετζή, η ανάγνωση του οποίου όχι μόνο συνιστάται αλλά και επιβάλλεται, προκειμένου να κατανοηθεί ο ταχύτατα εξελισσόμενος τομέας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, όπως επίσης και η σταδιακή μετάλλαξη και υποκατάσταση της κρατικής κυριαρχίας από μια νέας μορφής αυτόνομη λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας, κατ' αντιστοιχία των όσων συμβαίνουν στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη.